

DOI: 10.5604/20830157.1212269

WPLYW ROZKŁADU TEMPERATURY W REAKTORZE DO SYNTEZY CVD NANOZASOBNIKÓW WĘGLOWYCH NA PROCES SYNTEZY

Łukasz Pietrzak, Łukasz Wąs, Marcin Wyczechowski

Politechnika Łódzka, Wydział Elektrotechniki, Elektroniki, Informatyki i Automatyki, Instytut Mechatroniki i Systemów Informatycznych

Streszczenie. Nanorurki węglowe są materiałem o doskonałych właściwościach, przez co możliwości zastosowania są bardzo szerokie, na przykład w procesie termoablacji komórek nowotworowych po wypełnieniu materiałem ferromagnetycznym. W opisywanym artykule przedstawiona została metoda syntezy nanorurek umożliwiająca uzyskanie jednorodnych nanozasobników Fe-MWCNTs o wysokiej czystości, wypełnionych żelazem. Jednym z najważniejszych parametrów syntezy jest temperatura, która została wybrana do oceny opisywanego procesu. W artykule przedstawiono również wyniki badań materiału pochodzącego z syntezy.

Słowa kluczowe: nanorurki węglowe, synteza, materiały ferromagnetyczne, nanomateriały, metoda elementu skończonego

TEMPERATURE DISTRIBUTION INSIDE CVD REACTOR AND ITS INFLUENCE AT CARBON NANOCONTAINERS SYNTHESIS PROCESS

Abstract. Carbon nanotubes has tremendous properties, therefore possible application range is very wide, e.g. in hyperthermia process (after ferromagnetic material filling). This article presents iron filled multi-walled carbon nanotubes (Fe-MWCNTs) synthesis technique leading to production of high purity, high iron content nanocounters. One of the most important synthesis parameters is temperature and it has been chosen as a main estimation of process efficiency. Also characterization of obtained material is presented.

Keywords: carbon nanotubes, synthesis, ferromagnetic materials, nanomaterials, finite element method

1. Wstęp

Od chwili odkrycia przez Iijimę w 1991 roku [5] nanorurki węglowe budzą zainteresowanie wielu grup badawczych na całym świecie. Powodem są właściwości nanorurek węglowych – elektryczne [1], mechaniczne [3], wysoka stabilność temperaturowa [7] i odporność chemiczna. Stwarzają one możliwości zastosowania nanorurek węglowych w wielu obszarach przemysłu – w elektronice, w przemyśle tekstylnym, jako elementy superkondensatorów, emitory polowe [4, 5], w przemyśle tekstylnym, wypełniacz w przewodzących kompozytach polimerowych [2]. Ze względu na swoje właściwości możliwe są także zastosowania nanorurek węglowych w zakresie biomedycyny – jako nośniki leków, czy w procesie hipertermalnego niszczenia komórek nowotworowych. Zastosowanie nanorurek węglowych uwarunkowane jest koniecznością opracowania wydajnego procesu syntezy umożliwiającego uzyskanie materiału o określonych, pożądanych właściwościach. Ze względu na strukturę wyróżnia się dwa rodzaje nanorurek węglowych – nanorurki wielościenne (*Multi-walled Carbon Nanotubes* – MWCNTs) oraz nanorurki jednościenne (*Single-walled Carbon Nanotubes* – SWCNTs). W chwili obecnej najpopularniejszymi metodami syntezy nanorurek węglowych są synteza elektrołukowa (*Arc Discharge* – AD), ablacja laserowa (*Laser Ablation* – LA) oraz chemiczne osadzanie z fazy gazowej (*Chemical Vapour Deposition* – CVD) [6]. W przypadku opisywanych eksperymentów zastosowano katalityczno – chemiczne osadzanie z fazy gazowej CCVD z ciągłym podawaniem katalizatora w formie roztworu.

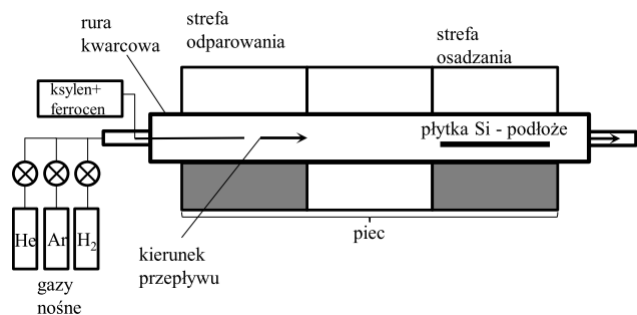
Z tego względu w literaturze proces nazywany jest LSCVD (*Liquid Source Chemical Vapor Deposition*) [8]. W przypadku Fe-MWCNTs, wypełnionych materiałem ferromagnetycznym, wybór możliwych katalizatorów jest ograniczony do związków metaloorganicznych o wzorze ogólnym Me-(C₅H₅)₂ gdzie Me oznacza jeden z metali grupy przejściowej. Ważna jest także cytotoxyczność otrzymanego materiału. Z tego powodu katalizatorem w opisywanym procesie jest ferrocen Fe(C₅H₅)₂ podawany w formie roztworu z ksylenem, stanowiącym oprócz ferrocenu dodatkowe źródło węgla dla wzrostu nanorurek węglowych. Wybór metody podyktowany jest możliwością sterowania przebiegu procesu syntezy poprzez zmianę parametrów – szybkości dozowania katalizatora, temperatury zarówno w strefie odparowania roztworu katalizatora jak i w strefie osadzania

nanorurek węglowych, szybkości przepływu gazów nośnych oraz czasu syntezy. Właściwy dobór parametrów umożliwia uzyskanie nanorurek węglowych usytuowanych prostopadle do podłoża. Synteza CCVD z katalizatorem podawanym w sposób ciągły umożliwia także wytwarzanie Fe-MWCNTs w sposób ciągły, w przeciwieństwie do metody syntezy polegającej na sublimacji katalizatora, co umożliwia uzyskanie dużych ilości materiału w czasie trwania pojedynczej syntezy.

Celem opisywanych w niniejszym artykule eksperymentów był odpowiedni wybór temperatury odparowania roztworu ferrocenu i szybkości jego dozowania oraz szybkości gazów nośnych a w następnej kolejności ustalenie temperatury w strefie osadzania umożliwiającej wytworzenie jak największej ilości nanorurek węglowych (najwyższego „lasu” nanorurek) z żelazem enkapsulowanym wewnątrz nanorurek. Enkapsulacja jest warunkiem koniecznym w przypadku zastosowania syntetyzowanych Fe-MWCNTs w procesie hipertermii, co wynika z konieczności dokładnego zlokalizowania materiału ferromagnetycznego jedynie w obrębie tkanki nowotworowej oraz dokładnego grzania miejscowego. Warunkiem selektywnej termoablacji komórek nowotworowych jest także funkcjonalizacja powierzchni Fe-MWCNTs, co wiąże się z usunięciem zgromadzonych na powierzchni nanorurek nanocząstek żelaza i w konsekwencji obniżeniem efektywności nagrzewania. Ważnym aspektem wyboru temperatury jest uzyskanie materiału o możliwie niskiej zawartości zanieczyszczeń w postaci węgla amorficznego.

2. Metodologia badań

Wielościenne nanorurki węglowe wypełnione żelazem syntezowano metodą katalityczno-chemicznego osadzania z fazy gazowej CCVD. Aparatem wykorzystanym w procesie syntezy był trzy strefowy piec, umożliwiający niezależną kontrolę temperatury każdej ze stref. Wewnątrz pieca umieszczono rurę kwarcową, wewnątrz której (w strefie osadzania) podłoże krzemowe, pokryte nanometrową warstwą SiO₂. Rura spełnia funkcję reaktora, w którym zachodzi proces syntezy Fe-MWCNTs. Układ wyposażony jest także w system doprowadzający gazy nośne – Ar oraz H₂, wyposażony w zawory dozujące i przepływomierze oraz precyzyjny układ dozujący katalizatora – pompa Medima S2. Schemat układu przedstawiony jest na rysunku 1.

Rys. 1. Schemat układu do syntezy Fe-MWCNTs

Każdy z eksperymentów realizowany był według następującego schematu:

- umieszczenie rury wewnątrz pieca i umieszczenie podłoża krzemowego w strefie syntezy,
- usunięcie powietrza z wnętrza reaktora poprzez podawanie mieszaniny argonu i helu w czasie 10 minut, przepływających z szybkością 1 SLPM (Standard Liter Per Minute, 1 SLPM = 1,68875 Pa·m³/s) każdy, połączone z rozgrzewaniem stref pieca do zadanych temperatur (odpowiednio w strefie odparowania – 175 lub 300°C, w zależności od wybranych warunków eksperymentu oraz 750, 800, 850°C w strefie osadzania),
- stabilizacja temperatur w strefach z tolerancją ±2°C,
- odcięcie dopływu helu oraz zmniejszenie przepływu argonu do 0,5 SLPM,
- podawanie wodoru z szybkością 0,08 SLP,
- dozowanie roztworu ksylen/ferrocen (stężenie 0,02 g/l) z szybkością 9,5 ml/min przez określony czas (1,5 h),
- odcięcie dopływu wodoru,
- wychładzanie pieca do temperatury pokojowej z jednoczesnym zachowaniem przepływu argonu,
- zakończenie procesu – odcięcie dopływu argonu oraz usunięcie waferów krzemowych z reaktora,
- pobranie (mechaniczne usuwanie depozytu nanorurkowego ze ścian reaktora).

Do przygotowania roztworu wykorzystany został ksylen cz. d. a. firmy Chempur oraz ferrocen firmy Sigma-Aldrich. Do badań topografii próbek (oraz usytuowania związków żelaza obecnego w Fe-MWCNT) materiału pochodzącego z syntezy wykorzystano mikroskopy elektronowe – skaningowy mikroskop elektronowy (SEM) Quanta FEI 200F oraz transmisyjny mikroskop elektronowy (TEM) Tesla BS 512 z kamerą YAG. W celu określenia zawartości związków żelaza w materiale z syntezy oraz czystości otrzymanego materiału zastosowano termogravimetrię (TGA) – analizator termogravimetryczny TA Instruments 2950 TGA HR; analiza w powietrzu z szybkością grzania 10°C/min. Przygotowanie materiału do badań TEM polegało na dyspersji uzyskanego materiału w rozpuszczalniku organicznym (dichloroetan cz.d.a firmy Chempur), przy wykorzystaniu łaźni ultradźwiękowej a następnie naniesieniu na siatkę metalową. W przypadku pozostałych opisywanych technik, badany materiał pochodził bezpośrednio z procesu syntezy. Do wykonania analizy rozkładu temperatury wewnątrz reaktora posłużono się metodą elementu skończonego – program FEMM 4.2. W przypadku FEMM, posłużono się przybliżeniem mającym na celu określenie rozkładu temperatury dla przypadku statycznego, opartego na określonej przewodności cieplnej zastosowanych materiałów oraz założeniu stałej temperatury grzałek w każdej ze stref pieca.

W celu ustalenia optymalnych warunków syntezy w strefie odparowania oraz szybkości dozowania roztworu katalizatora i przepływu gazów nośnych wykonano wstępne badania, które zestawiono w tabeli 1.

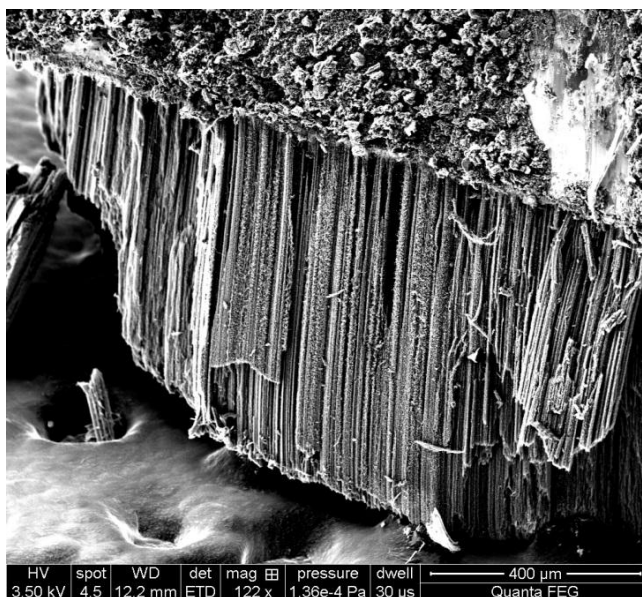
Tabela 1. Zestawienie eksperymentów przeprowadzonych w celu optymalizacji warunków syntezy

Lp.	Temperatura strefy odparowania [°C]	Temperatura strefy osadzania [°C]	Stężenie roztworu ferrocen/ksylen [g/l]	Przepływ gazów Ar/H ₂ [SLPM]	Szybkość dozowania roztworu [ml/h]
1	300	750 – 850	0,02	Ar/H ₂ 2000/400	9
2	175	750 – 850	0,02	Ar/H ₂ 675/75	9
3	300	750 – 850	2	Ar/H ₂ 500/80	9

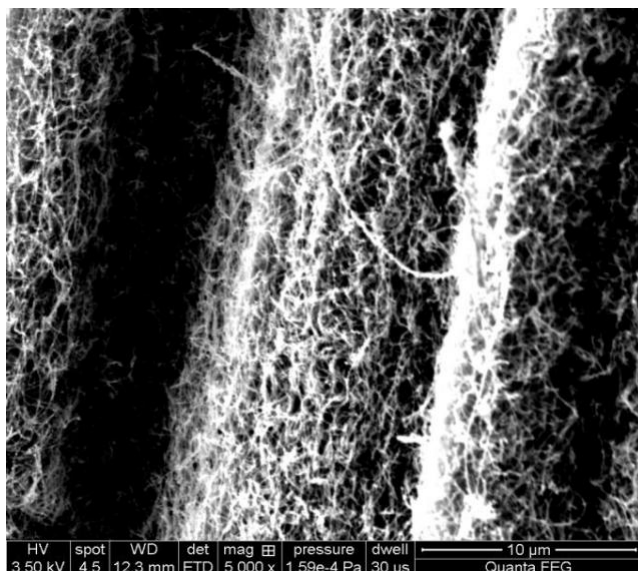
Dla każdego z eksperymentów zamieszczonych w tabeli przebieg opisany został według schematu przedstawionego powyżej.

3. Rezultaty i dyskusja

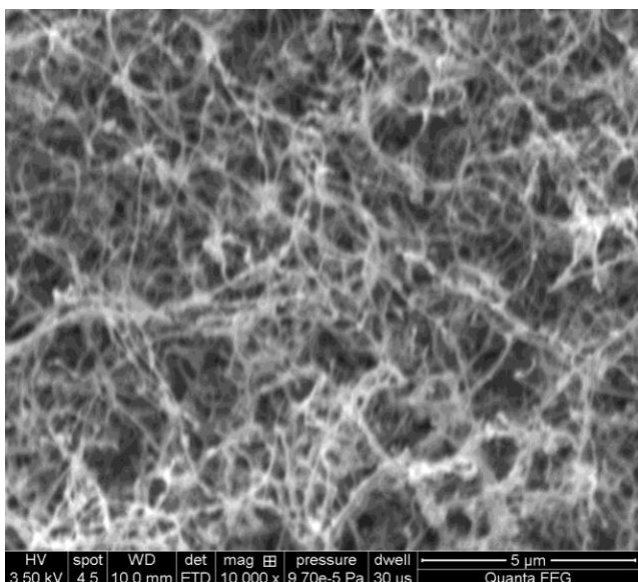
Po przeprowadzeniu badań opisanych w tabeli 1, każdorazowo przeprowadzono pomiary wagi uzyskanego materiału oraz charakteryzację przy użyciu mikroskopii elektronowej SEM. Na podstawie tych badań uzyskano informację co do efektywności warunków syntezy oraz wpływu temperatur w strefie odparowania oraz w strefie osadzania na szybkość wzrostu Fe-MWCNTs. Najkorzystniejsze warunki syntezy uzyskano dla eksperymentów oznaczonych w tabeli 1 numerem 3. W przypadku numeru 1 nie udało się uzyskać nanorurek węglowych w zadowalającej ilości. Waga uzyskanego materiału pozwoliła na ustalenie szybkości wzrostu syntezowanego materiału. Dla pozycji pierwszej szybkość wzrostu wyniosła 0,01 do 0,03 mg/cm²/h, dla pozycji numer 2 w tabeli 0,1 do 0,3 i odpowiednio dla pozycji numer 3 0,7 do 1,2 mg/cm²/h. Maksymalne wartości szybkości wzrostu uzyskano dla temperatury 800°C w przypadku wszystkich omówionych eksperymentów. Ustalenie odpowiednich temperatur w strefie osadzania oraz w strefie odparowania umożliwiło uzyskanie materiału w ilości pozwalającej na charakteryzację materiału z wykorzystaniem wymienionych technik badawczych. Obrazy SEM (rysunek 2 i 3) ukazują obraz homogenicznych nanorurek węglowych wyrastających w formie „dywanu” dla próbki syntetyzowanej w temperaturze 800°C. Obrazy TEM wskazują na udany proces enkapsulacji związków żelaza wewnątrz nanorurek węglowych – rysunek 5.

Rys. 2. Obraz SEM – „dywan” Fe-MWCNTs, widok przekroju dywanu – pęki nanorurek wyrastają prostopadle do podłoża

Rys. 3. Obraz SEM – „las” Fe-MWCNTs, widok przekroju „dywanu”

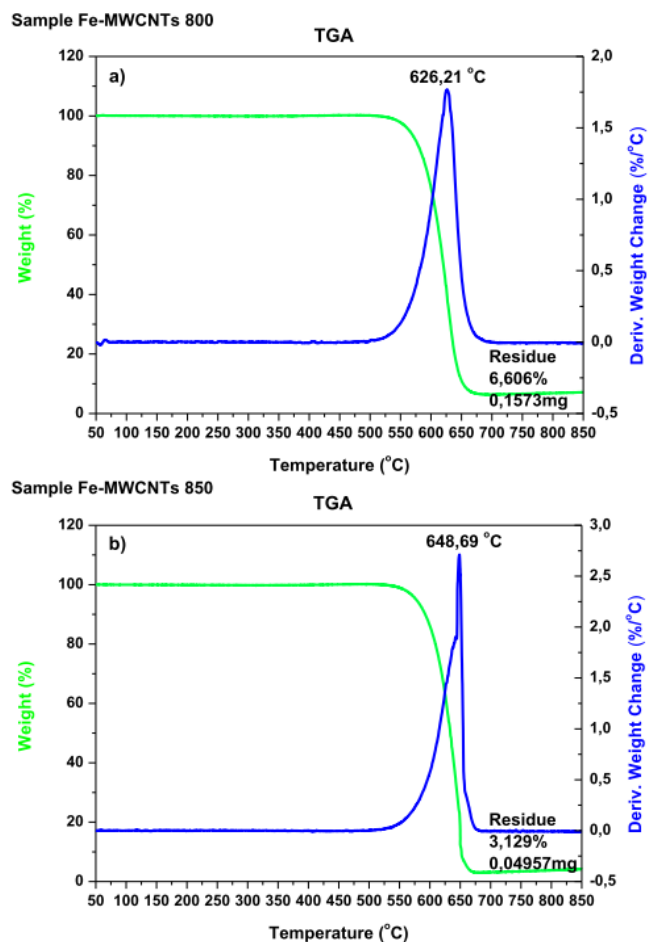

Rys. 4. Powierzchnia „dywanu” Fe-MWCNTs – widoczny brak warstwy węgla amorficznego

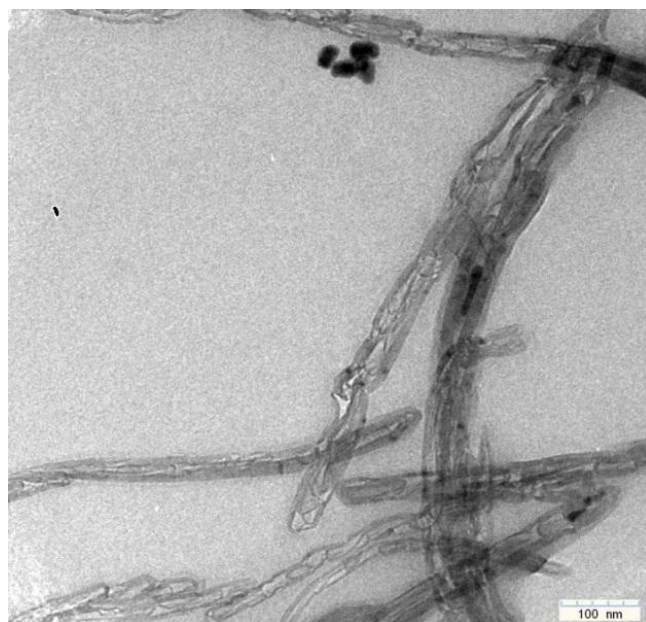
Na rysunku 4 ukazana jest powierzchnia „dywanu”.

Rysunki 5 a i b przedstawiają termogramy TGA. Na rysunku 5a widoczny jest wynik analizy dla próbki z syntezy w temperaturze 800°C, na rysunku 5b termogram dla próbki z syntezy w temperaturze 850°C. Termogramy uwidaczniają różnicę w zawartości związków żelaza, w zależności od temperatury syntezy, na korzyść próbki syntetyzowanej w temperaturze 800°C (dwa razy większa zawartość 6,6% w stosunku do 3,1% wagowych). Analiza termogramów dostarcza informacji o braku ubytku masy w zakresie temperatur od 430 do 460°C, co wskazywałoby na obecność węgla amorficznego w materiale pochodzącym z syntezy. Dodatkowo temperatury maksymalnej szybkości rozkładu (odpowiednio 626 oraz 649°C) odpowiadają utlenianiu nanorurek węglowych.

Obraz TEM wskazuje na udany proces enkapsulacji związków żelaza wewnątrz nanorurek węglowych – rysunek 6.

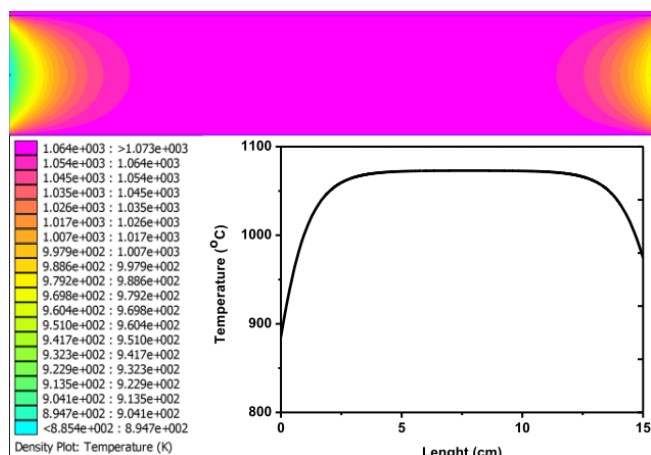

Rys. 5. Termogramy TGA: a) próbki z syntezy w temperaturze 800°C, a) próbki z syntezy w temperaturze 850°C

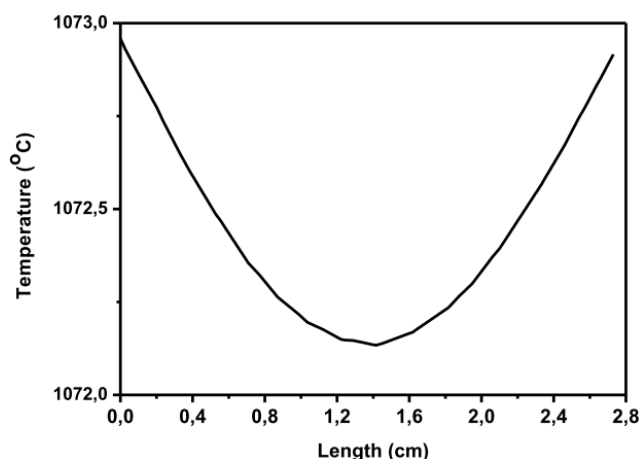

Rys. 6. Obraz TEM Fe-MWCNTs. Widoczne nanocząstki związków żelaza enkapsulowane wewnątrz nanorurek

Na rysunkach 7 i 8 zobrazowano wynik obliczeń rozkładu temperatury dla strefy osadzania wewnątrz rury kwarcowej, uzyskany za pomocą analizy z wykorzystaniem metody elementów skończonych.

Rys. 7. Rozkład temperatury z wykorzystaniem metody elementów skończonych dla strefy osadzania reaktora wraz z wykresem zmian temperatury wzdłuż osi poziomej strefy

Rys. 8. Zmiana temperatury wewnątrz strefy osadzania (w środku strefy), przekrój poprzeczny

Przedstawiona analiza wskazuje na niewielką zmianę (rzędu 1°C) na osi poprzecznej wewnątrz strefy osadzania oraz wahań w obrębie części granicznych (do około 3 cm wewnątrz strefy długości 15 cm) rzędu 100°C w kierunku osi podłużnej. Powyższa analiza pomogła w odpowiednim umiejscowieniu waferów krzemowych wewnątrz strefy osadzania co warunkuje uzyskanie homogenicznego materiału oraz odpowiedniego wypełnienia nanorurek węglowych.

4. Wnioski

Wykonane zostały eksperymenty zgodnie z autorskim podejściem do warunków syntezy wielościennych nanorurek węglowych wypełnionych materiałem ferromagnetycznym. Analiza otrzymanego materiału z wykorzystaniem mikroskopii elektronowej (skaningowej oraz transmisyjnej) oraz termograwimetrii wskazała nie tylko na zależność szybkości wzrostu Fe-MWCNTs od temperatury, ale także umożliwiła na ustalenie warunków syntezy Fe-MWCNTs o najwyższym dla danych warunków stopniu wypełnienia. Ustalono warunki do syntezy odpowiednio 300°C w strefie odparowania roztworu katalizatora oraz 800°C w strefie osadzania przy przepływie gazów nośnych – argonu i wodoru w stosunku 500/80 SCCM. Czas syntezy Fe-MWCNTs – 90 minut. Autorzy artykułu prowadzą dalsze badania w zakresie analizy XRD w celu ustalenia odmiany alotropowej żelaza i określenia temperatury w strefie osadzania pozwalającej na uzyskanie materiału stricte

ferromagnetycznego. Trwają także badania w zakresie otrzymania, przy uwzględnieniu wypełnieniem nanorurek α -Fe, jak najwyższego stopnia wypełnienia MWCNTs. Prowadzone są także prace z zakresu symulacji komputerowych przebiegu procesu dla przypadku dynamicznego, przy uwzględnieniu przepływu mieszaniny gazów nośnych wraz z parami katalizatora. Uzyskane Fe-MWCNTs są także wykorzystywane jako elementy grzejne w procesie nagrzewania indukcyjnego z zastosowaniem szybkozmiennego pola elektromagnetycznego oraz po funkcjonalizacji chemicznej w procesie termoablacji komórek nowotworowych.

Podziękowania

Badania zostały sfinansowane ze środków z projektu badawczego PBS2/A5/31/2013.

Literatura

- [1] Filletter T., Bernal R., Li S., Espinosa H.D.: Ultrahigh Strength and Stiffness in Cross-Linked Hierarchical Carbon Nanotube Bundles, *Advanced Materials* 23 (25), 2011, 2855–2860 [doi: 10.1002/adma.201100547].
- [2] Hafner J.H., Bronikowski M.J., Azamian B.R., Nikolaev P., Rinzler A.G., Colbert D.T., Smith K.A., Smalley R.E.: Catalytic growth of single-wall carbon nanotubes from metal particles, *Chem. Phys. Lett.* 296, 1998, 195–202.
- [3] de Heer W.A., Chatelain A., Ugarte D.: A carbon nanotube field-emission electron source, *Science* 270, 1995, 1179–1180.
- [4] Hong S., Myung S.: Nanotube Electronics: A flexible approach to mobility. *Nature Nanotechnology* 2 (4), 2007, 207–208 [doi: 10.1038/nano.2007.89].
- [5] Iijima S.: Helical microtubules of graphitic carbon, *Nature* 354, 1991, 56–58, [doi: 10.1038/354056a0].
- [6] Jeszka J.K., Pietrzak L.: Polylactide/Multiwalled Carbon Nanotube Composites – Synthesis and Electrical Properties. *Polimery*, 55(7-8), 2010, 524–528.
- [7] Thostenson E., Chunyu Li, Tsu-Wei Chou: Nanocomposites in context, *Composites Science and Technology*, 65(3–4), 2005, 491–516, [doi: 10.1016/j.compscitech.2004.11.003].
- [8] Yue-Ying Fan, Kaufmann A., Mukasyan A., Varma A.: Single- and multi-wall carbon nanotubes produced using the floating catalyst method: Synthesis, purification and hydrogen up-take, *Carbon* 11, 2006, 2160–2170 [doi: 10.1016/j.carbon.2006.03.009].

Dr Łukasz Pietrzak

e-mail: lukasz.pietrzak@p.lodz.pl

Zainteresowania naukowe skupiają się wokół zagadnień związanych z nanotechnologią i możliwościami jej zastosowania w procesach technologicznych oraz w biotechnologii, metod numerycznych ekstrakcji cech oraz szeroko pojętej informatyki. W ramach nanotechnologii szczególnie interesuje się nanostrukturami węglowymi i nowoczesnymi nanomateriałami.

Mgr inż. Łukasz Wąs

e-mail: lukasz.was@p.lodz.pl

Zainteresowania naukowe skupiają się wokół zagadnień związanych z procesami klasyfikacji i ekstrakcji cech oraz szeroko pojętej informatyki a szczególnie bliskie są im zagadnienia przetwarzania metod numerycznych. W kręgu zainteresowań autorów znajduje się także nanotechnologia oraz możliwości tworzenia i wykorzystania nanomateriałów zarówno w procesach technologicznych, jak i w zastosowaniach biomedycznych.

Mgr inż. Marcin Wyczehowski

e-mail: mwyczehowski@gmail.com

Zainteresowania naukowe skupiają się wokół zagadnień związanych z procesami klasyfikacji i ekstrakcji cech oraz szeroko pojętej informatyki a szczególnie oraz Web Developingu

